

Pospíšil, Ivo

Terminologie meziliterárnosti

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1994, vol. 43, iss. D41, pp. 169-170

ISBN 80-210-1205-6

ISSN 0231-7818

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108432>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

TERMINOLOGIE MEZILITERÁRNOSTI

Dionýz Ďurišin: Osobitné meziliterárne spoločensvá 6. Pojmy a princípy. Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 1993, 210 stran.

Recenze 6. dílu kolektivního projektu, v jehož čele stanul známý slovenský literární vědec Dionýz Ďurišin, vyžaduje určité upřesnění týkající se pojmů „staré“ a „nové“ komparatistiky, již představuje právě Ďurišinova koncepce **meziliterárnosti**. V první vývojové fázi pracovala komparatistika s kategorií „vlivu“: literatury se dělily na „velké“ a „malé“, vlivné a vlivy přijímající. Pfevládala kontaktologie a tematologie, ale současně se již vytvářela představa o srovnávání literárního tvaru, jak ji prezentoval A. Veselovskij a později ruská formální škola, u nás pak formisté a např. Frank Wollman. Tato druhá fáze sice již dávno není na badatelském výsluní, ale přesto se vyskytuje dále spolu s jinými přístupy. Krize imanentních metod a souběžné prosazování fenomenologie, později hermeneutiky, event. dekonstruktivismu změnilo dosavadní autorsko-centristické chápání artefaktu: do popředí se dostává recepce, vnímání až po dekonstruktivistickou diktaturu čtenářství. Kategorie „vlivu“ byla oslabena již v morfologických přístupech – nyní je programově vytlačována na sám okraj komparatistiky (viz slovenskou diskusi o pojmu „vliv“ v čas. *Slavica Slovaca* v roce 1980). Tato „komunikativní fáze“ komparatistiky (viz pojem „ústretový pohyb recepčního prostredia“, jehož otcem byl právě D. Ďurišin) však není poslední. Právě Ďurišin, jehož slovenský tým úzce spolupracuje s badateli z Ruska a dalších republik bývalého SSSR, přišel v 80. letech s myšlenkou meziliterárních společenství a zvláštních meziliterárních společenství. Kolektiv vydal v letech 1987–1993 pět mezinárodních sborníků slovensky a v cizojazyčné mutaci (anglicky, později francouzsky), jejichž vyvrcholením byly dvě publikace vedoucího týmu: *Čo je svetová literatúra?* (1992) a *Svetová literatúra perom a dlátom* (1993), v nichž se Ďurišin pokusil o předběžnou syntézu kolektivního úsilí a současně experimentálně propojil svou síť pojmů s jejich výtvarným vyjádřením. V tom ostatně pokračuje i v recenzovaném svazku, v němž se pokusil vytvořit svérázný terminologický slovník tohoto bádání.

Rozsáhlá kniha se skládá ze tří částí: první tvoří slovenský originál, druhou jeho francouzská verze a třetí výtvarný doprovod, jehož autorem je MUDr. Václav M. Wittner. Jednotlivé pojmy Ďurišin rozčlenil do šesti celků, kterými jsou výchozí pojmy a princípy, faktory historické podmíněnosti meziliterárních společenství, základní funkce meziliterárnosti a formy jejich projevu, systém kategorií meziliterárního procesu, meziliterární společenství v podmínkách mimoliterární subordinace a konečně umělecký překlad v systému meziliterárnosti. Práce je opatřena stručným shrnutím, bibliografií, pojmovým rejstříkem a francouzskou verzí. Za základní, rámcové, považuje autor například pojmy *literární proces, národněliterární proces, meziliterárnost a meziliterární proces*, které pak historicky konkretizuje v pojmech *jednotlivá literatúra, literatúra a slovesnosť rodové spoločnosti, literatúra městských států, středověká národnostní literatúra, národní literatúra, novodobá národnostní literatúra, meziliterární centrismy* apod., až po *světovou literatúru*, v níž rozlišuje, ostatně jako ve všech svých příspěvcích, tři základní pojetí, totiž aditivní, výběrové a systémové či literárněhistorické. Mezi faktory historické podmíněnosti uvádí např. dějinné, etnické, jazykové determinanty a další činitele (např. geografický, administrativní apod.), přičemž klíčovým pojmem je podle mého názoru *polyliterárnost*. Mezi funkce meziliterárnosti včleňuje *integraci a dezintegraci, komplementaritu, vývojovou kontinuitu a diskontinuitu, konvergenci a divergenci, přibližování a vzdalování, synkretismus, variabilitu* a další. V systému kategorií meziliterárního procesu vznikají *bi- a polyliterárnost, dvoj- a vícedomost, vývojová reprezentace, střídání vývojových impulsů, intencionální, asymetrická a potenciální dvojdomost*. V kapitole o mimoliterární subordinaci najdeme výklady o *tabuizaci, vývojově nerovnoměrnosti, synkretismu literárních tradic, historické poetice, periodizaci meziliterárního procesu, zrychleném vývoji, druhovém synkretismu, dodatečném a opakovaně dodatečném včleňování, o falzifikátorovi a nepřiznivém falzifikátu*. Důležité místo v samém závěru práce zaujmají pojmy ze sféry překladu (např. *překladatelská dvojdomost, žánrová modifikace překladu* a další).

Každý pojem je zevrubně teoreticky vyložen a ilustrován příklady, přičemž je jasné, že jde jednak o vytváření nového pojmového aparátu, ale zejména o revizi a odhalování nových významů víceméně běžných pojmů, které však známe z jiných kontextů. V tomto smyslu je Ďurišinoва práce experimentální, ale současně přísně systematická, vyrůstající z konkrétního materiálu, z dílčích výzkumů týmu a z vytvářených hypotéz, které se rodily dlouhá léta.

Nejlevnější kritikou by bylo ukazovat na to, jaké pojmy zde chybějí – přesto uvádím alespoň genologický okruh, který je podle mého soudu přítomen jen sporadicky. Ďurišinoва nejnovější kniha je vlastně slovník pojmů. Právě z tohoto důvodu v některých „heslech“ postrádám hned na počátku zcela jasnou definici – často bývá nahrazena obecným konstatováním nebo výkladem ještě obecnějšího pojmu a konkretizována materiálem až v dalším textu. Některé příklady se v interpretaci jednotlivých pojmů opakují (např. Gogolovy Večery ve vesničce blízko Dikaňky nebo próza Č. Ajmatova jako doklad různých jevů, včetně biliterárnosti, Slovo o pluku Igorově jako příklad dodatečného včleňování apod.). Převažují tu ruské nebo slovanské příklady, což jako slavista vědeckě přijímám (a vskutku: právě slovanské literatury svým složitým vývojem dokládají mnohé z velmi důležitých pojmů!), ale snad by více příkladů z jiných literatur plasticitě a reprezentativnosti výkladu prospělo. Teoreticky se autor hlásí k protievropocentristické orientaci; chybí zde však více konkrétních příkladů z neevropských kulturních okruhů.

Nechť jsou tyto připomínky brány spíše jako drobnosti, které nemění nic na zásadnosti, systematickosti, novosti a objevnosti Ďurišinoва úsilí. Tento v současnosti nejpřekládanější literární vědec z bývalého Československa (jeho práce existují ve všech hlavních evropských jazycích, jeho kniha o komparatistice vyšla i japonsky) mě vždy překvapuje nadbytkem duchovní energie, agilností a hledáním nových cest: od česko-ruských literárních vztahů k dějinám a teorii literární komparatistiky, k její modelové podobě a odtud opět k jejímu překonávání v pojmu meziliterárnosti. Snad by pohyb k zobecňování, který vede ke **konečnému pojmu světové literatury**, jak praví Ďurišin (pojem „konečnost“ se mi však nezdá adekvátní), mohl být doplněn o nové průniky přímo uvnitř artefaktu, o větší zdůraznění **divergence a interpoeticity**, tj. křížení různých systémů poetiky, jak jsem to navrhl v drobné stati o Ďurišinově pojetí světové literatury (**Sedmero úskalí a inspirací**. Slovenská literatúra 1993, č. 4) a v dosud nepublikované studii *Literární dílo jako reflexe meziliterárnosti*.

Ivo Pospíšil

Radomir Ivanovič: Grigor Prličev vo svetlinata na romantizmot.
Skopje 1990, 186 stran.

Novosadský prof. Radomir Ivanovič (nar. 1936) patří k vynikajícím znalcům literatur jihoslovanských národů 19. a 20. století. V posledním dvacetiletí se zvláště intenzivně zabývá makedonskou literaturou, o níž vydal již desítku monografií a četné studie a stati. Třebaže je jeho doménou poválečná makedonská poezie a próza, pouští se také do otázek spjatých s obrozenským procesem jihoslovanských národních literatur.

Recenzovaná kniha obsahuje pět studií o díle makedonského obrozenského básníka a osvětového pracovníka Grigora Prličeva (1830–1893), který je jedním z nejrozpomněji hodnocených tvůrců, neboť patří k tzv. mnohodomým autorům. Debutoval totiž v roce 1860 fecky psanou poérou O armatolos (čes. Vojvoda), s níž vyhrál literární konkurs v Aténách a která mu přinesla jako Grigorisu Stavridisovi (jak se podepsal) označení „druhý Homér“. V prvním tvůrčím období napsal Prličev rovněž epos o albánském národním hrdinovi Georgim Kastriotim Skenderbegovi. V dalších letech se však zbavil helenistických iluzí a přiklonil se k makedonsko-bulharskému obrozenskému hnutí.

První studie je genologická a má název Poéma Vojvoda v kontextu evropské teorie o romantismu. V jejím úvodu autor poznamenává, že je třeba dílo tohoto tvůrce zkoumat jak z hlediska synchronního, tak také diachronního. Správně usuzuje, že bychom měli k Prličevovým básnickým